

G.B.ALIYEVA*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**e-mail: emma_fn@mail.ru***Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası***(Bakı şəh., Z.Əliyeva küç., 18)***SİTUASİYALAR ÇOXLUĞUNUN
MULTİPLİKATİV TİPİNİN DİLDƏ İFADƏSİ****Açar sözlər:** *situasiya, çoxluq, semantika, funksional-semantik kateqoriya, modifikasiya, sahə.***Ключевые слова:** *ситуация, множественность, семантика, функционально-семантическая категория, модификация, поле.***Key words:** *situation, multiplicity, semantics, functional-semantic category, modification, field.*

Hərəkətlər çoxluğu və buna müvafiq olaraq situasiyalar çoxluğu cümlədə çoxluq funksional-semantik sahəsinə daxil olan müxtəlif qrammatik, sözdüzəldici, leksik və kontekstual vasitələrlə nişanlanır, həm də bu vasitələr ayrı-ayrılıqda işlənməkdən daha çox cəmləşmiş şəkildə işlənir. Əsas numeral, yaxud kvantitativ mənənin çatdırılmasından əlavə, onlar konnotativ mənəların geniş diapazonunu çatdırmaq imkanına malikdir. Bu, daha çox təklik kateqoriyası ilə korrelyasiyada olan çoxluq kateqoriyasının insan həyatında və onun idrak fəaliyyətində tutduğu müstəsna yerlə şərtlənmişdir. Antik elmə gedib çıxan ənənəyə müvafiq olaraq, kəmiyyət kateqoriyasına adətən iki bir-birinə yaxın, lakin nisbi müstəqil anlayışla bağlı olan təzahür aid edilir. Onlardan biri sayma əməliyyatı ilə bağlı olan çoxluq anlayışı (diskret çoxluqlar üçün), digəri isə ölçmə əməliyyatı ilə bağlı olan ölçü, həcm, miqyas və s. (adiskret çoxluqlar üçün) anlayışlarıdır. Aristotelə görə, hər biri iki və yaxud daha çox olmasından asılı olmayaraq tərkib hissələrinə parçalana bilən, təbiətə bir olan müəyyən bir şey kəmiyyət adlandırılır. Hər bir kəmiyyət sayıla bilirsə, çoxluqdur, ölçülə bilirsə, böyüklükdür. İmkan daxilində fasiləli hissələrə parçalana bilən kəmiyyət çoxluq, fasiləsiz kəmiyyət isə böyüklük adlanır. Fasiləsiz kəmiyyətdən bir istiqamətdə olan uzunluqdur, iki istiqamətdə olan endir, üç istiqamətdə olanı dərinlikdir. Bütün bu kəmiyyətdən məhdud çoxluq saydır, məhdud uzunluq xətdir, məhdud en müstəvidir, məhdud dərinlik cisimdir (2, s.164). Bu anlayışların və əməliyyatların şərhindən aydın olur ki, insan idrakının əsas kateqoriyalarından biri olan kəmiyyət kateqoriyasında, əsasən, iki həlqə birləşmiş olur: diskret (fasilləli çoxluqlar üçün) və adiskret (fasiləsiz çoxluqlar üçün) və kəmiyyətcə bunlar yalnız əşyaları, daha geniş götürsək, substansiyaları deyil, həm də hərəkətləri və daha geniş götürsək, situasiyaları da xarakterizə edilə bilər.

İnsanın eyni zamanda bir neçə eynicinsli əşyanı (*insanlar, evlər, toplar, uşaqlar*) müşahidə etdiyi real situasiyalar kifayət qədər sadə olduğu halda, onun bir neçə eynicinsli hərəkəti müşahidə etdiyi situasiyalar daha mürəkkəbdir, çünki bu zaman əslində müxtəlif eynicinsli subyektlər tərəfindən (*atlar qaçır, insanlar yeyir, uşaqlar oynayır*) edilən hərəkətlər müşahidə edilir. Eyni bir subyekt tərəfindən edilən eynicinsli hərəkətlərə gəldikdə isə, onlar eyni zamanda ümumiyyətlə, müşahidə edilmir, bu zaman onların bəziləri ardıcılıqla aktual zaman fasiləsində müşahidə olunur (*Обратите внимание, как жалобно мяукает кошка*), digərləri isə ümumiyyətlə, müxtəlif zaman fasilələrində baş verir (*В сильные морозы снег обычно скрипит под ногами*) (10, s.97-105).

Bu məqalədə feili leksemlərin mənalarına qoşularaq onları 1) “dəfəliyinə (miqdarına) və ya hərəkətin icrasının fasiləliyinə/fasiləsizliyinə görə, 2) sürəklilik dərəcəsinə görə və 3) intensivlik dərəcəsinə görə xarakterizə edən sintaktik konstruksiyaların mənaları araşdırılır.

Miqdarına görə hal və hərəkətləri bir dəfə təkrarlanan (monotemporal), dəfələrlə təkrarlanan (politemporal) hal və hərəkətlərə (onlar öz növbəsində təkrarların məhdudluğu/qeyri-məhdudluğundan və müntəzəmliyi/qeyri-müntəzəmliyindən asılı olaraq qruplaşdırılır) və nəhayət, *Yer günəşin ətrafında fırlanır* tipli daim mövcud olan hal və münasibətlərə bölmək olar. Sürəkliliyin dərəcəsinə görə hal və hərəkət məhdudiyyətsiz sürəkli və ya hərəkətin aniliyinə qədər qısamüddətli (bir haldan başqa bir hala ani “sıçrayış”) ola bilər. İntensivlik “normal” (göstərilməyən), zəiflədilmiş və ya gücləndirilmiş ola bilər. İntensivlik dərəcəsi, sürəklilik dərəcəsi və dəfələrlə təkrarlıq dərəcəsi bir-biri ilə müxtəlif birləşmələrdə birləşirlər (6, s.18-19). Situasiyalar çoxluğunun semantik tiplərini araşdırmağı nəzərdə tutaraq, əvvəlcə qısa şəkildə bir situasiyanın/situasiyalar çoxluğunun mahiyyət xassələri barədə, eləcə də cümlədə bir situasiya və ya situasiyalar çoxluğunun ifadə edilməsi barədə fikir irəli sürməyə imkan verən əlamətlər məsələsinə toxunmaq istərdik. İstənilən tək P situasiyası müəyyən t zaman anında müəyyən l məkanında baş verir. Bunu başqa şəkildə belə ifadə etmək olar: $P(t, l)$. Deməli, P situasiyalar çoxluğunun realizasiyası üçün prinsipcə 1) ya hər birində bir P situasiyası həyata keçirilən t zaman anları çoxluğu, 2) ya hər birində bir situasiya həyata keçirilən l məkan çoxluğu, 3) ya həm t zaman anları çoxluğu, həm də l məkan çoxluğu olmalıdır. Deyilənlər situasiyalar çoxluğu ilə tək situasiyanın mahiyyət fərqi aydınlaşdırır.

Təkrarlanan situasiyalar çoxluğu özündə həm ayn-ayrı təkrarlanan situasiyaların xassələrini, həm də daha yüksək səviyyəli tək situasiyanın xassələrini birləşdirir. Belə çoxluqlarda həmişə təkrarlanan situasiyaların xassələri resessiv (arxa plana çəkilən), bir situasiyanın xassələri isə dominant olur. Bu daha yüksək səviyyəli tək situasiyanın bu və ya digər zaman anında lokallaşması, bu və ya digər zaman fasiləsində davam edən və bu zaman özü də təkrarlanan monotemporal situasiya kimi xarakterizə olunduğunu göstərir. Çoxluqların semantik tiplərinə multiplikativ, distributiv və iterativ tiplər aid edilir.

Situasiyalar çoxluğunun multiplikativ tipi. Situasiyalar çoxluğunun bu tipini belə izah etmək olar: $\text{Mult}[P(X, Y, \dots Z)] = P(X, Y, \dots Z)$ situasiyasının dəfələrlə təkrarlanması baş verir; bütün təkrarlanan situasiyalarda aktantların eyni topluları təqdim olunur; təkrarlanma (nitq anı və ya hər hansı başqa başlanğıc nöqtəsinin daxil ola bildiyi) bir T zaman fasiləsində baş verir” (9, s.5-53).

Bu mənə əsasən ənənəvi olaraq çoxaktlı, çoxfazlı, iterativ və ya sadəcə, multiplikativ adlanan feillərlə ifadə olunur (sonuncu termin müvafiq hərəkət üsulunu bildirmək üçün Y.S.Maslov tərəfindən irəli sürülmüşdür (7, s.53-80). Söhbət nisbi kiçik fasilələrlə müntəzəm təkrarlanan və bütün bu müddət ərzində özlərinə oxşar şəkildə qalan hərəkətlər (mikrohərəkətlər) silsiləsini bildirən hədsiz feillərdən gedir. Onlar həm fonetik, həm də morfoloji strukturda spesifik formal xüsusiyyətlərə malikdir. Bu feillərin çoxunu səstəsviri bildirən feillər kimi xarakterizə etmək olar. Təkrarlanan silsilə hərəkətləri (mikrohərəkətləri) bildirən multiplikativ mənə bu silsiləyə daxil olan hərəkətlərdən (mikrohərəkətlərdən) birini göstərən semelfaktiv mənə ilə bir-birinə sıx qarşılıqlı təsir göstərilir. Buna müvafiq olaraq bir hərəkət (mikrohərəkət) bildirən feilləri biz semelfaktiv feillər adlandıracağıq (bu termin də hərəkətin müvafiq üsulunu bildirmək üçün Y.S.Maslov tərəfindən təklif edilmişdir (6, s.77).

İndoneziya dilində bu mənə ilkin (leksik) və törəmə (qrammatik) multiplikativ feillər ilə ifadə edilir. Bütün bu feillər hiss orqanları ilə qəbul edilən işıq və səs təzahürlərini, eləcə də komponentləri hərəkətlər olan iş və ya hərəkətləri göstərir (1, s.216). Leksik multiplikativlər (önşəkilçisiz feillər); *batuk* “öskürmək”, *megap* “boğulmaq, təngnəfəs olmaq”, *ngorok* “xoruldamaq”. *Ber-* prefiksli önşəkilçili feillər: *bertepuk* “əl çalmaq, şappıldatmaq”, *berkedip* “göz qırpmaq, kirpik çalmaq”, *berdenyut* “döyülmək, vurmaq (nəbz) *bergoncang* “titrəmək, əsmək, yırğalanmaq”, *berdering* “cingildəmək, vurmaq, çalmaq (saat, zəng və s.)”. Bu qrupa daxil olan feillər təsirsiz feillərdir. *MeN-* prefiksi ilə həm təsirli, həm də təsirsiz feillər ifadə oluna bilər: *mengetuk* “döymək (qapını)”, *mengunyah* “çeynəmək, gövşəmək”, *mengaduk* “əngəlləmək” (təsirli), *melambai* “yelləmək, əl etmək, işarə etmək”, *mendengus* “burnu

axmaq, burnunu çəkmək” (təsirsiz). Adətən *meN-* prefiksli feillər hərəkət, *ber-* prefiksli fellər isə hal, vəziyyət bildirir.

Müxtəlif prefiksli bəzi feillər eyni leksik mənaya malikdir. Müq. et: *berkilat* və *mengkilat* “parıldamaq”: *Tetapi lihatlah! Di atas ta- nah ada benda mengkilat* “Bir bax! Yerdə nə isə parıldayır” - *Trompet itu ... berkilat seperti emas* “Kərənay isə qızıl kimi parıldayır”. Bu və önşəkilçili bəzi başqa feillər adlardan düzəlmişdir: *berkilat* “parıldamaq” <— *kilat* “ıldırım”; *beriak* “qırıqlarla örtülmək” <— *riak* “qırış”.

Leksik multiplikativlər reduplikasiyaya uğraya bilər: *la mencicit-cicit dengan suara yang aneh* “O (yarasa), əcaib səslə hey cikkildəyirdi” <— *Si kutilang mencicit ketakutan ketika melihat burung elang itu* “O qartalı görüb kutilanq (quş) qorxudan civildədi”. Gətirilmiş nümunələrdə silsiləli təkrarlanan hərəkətlərin sürəkliliyi bildirilir.

Aşağıdakı nümunələrdə adətən hərəkətlər arasındakı fasilələrin azalması ilə mürəkkəbləşən təkrarlanan hərəkətlərin intensivliyi ifadə olunmuşdur: *Lanceng di gereja itu berdentang-dentang men- gabarkan kematian Paus* “O kilsədəki zəng (bərkdən) çalınaraq Papanın ölüm xəbərini çatdırdı” <— *Dengarkan suara lanceng ber- dentang* “Bir dinləyin zəng necə çalınır”.

Reduplikasiya saithlərin əvəzlənməsi ilə də mürəkkəbləşə bilər (5, s.99-117): *Lilin berkedap-kedip ditiup angin* “Külək əsdiyinə görə şam titrəyirdi” <— *Langit malam ini cerah/bintang berkedip-kedip* “O axşam səma aydın idi. Uduzlar sayırşırdı”. Leksik multiplikativlər *sekali* “bir dəfə” zərfliyi ilə birləşdikdə semelfaktiv mənə ifadə bilirlər: *Sekali tepuk tujuh gadis berda- tangan* “Bir dəfə əlimi şappıldatdım, yeddi qız (axışb) gəldi”. *Mencencang* “xırda-xırda doğramaq, doğrayıb tökmək” kimi bəzi multiplikativ feillər ümumiyyətlə, semelfaktiv mənə ifadə etmir: ...*Lobak itu lalu dicencang* “Turpu xırda-xırda doğradılar”.

Kxmer dilində multiplikativ mənənin leksik göstəriciləri sırasına aşağıdakılar aid edilir: - *джеинг* “ayaq”, *Тай* “əl”, *Тампанг* “çubuq”, *тралан* “dövr, dövriyyə” tipli isimlər: *ва:й би:р ни: Тай* “əl ilə bir neçə dəfə vurmaq” (hərfən: “vurmaq iki üç əl”); *мудж дык би:р ни: тралан* “bir neçə dəfə çimmək” (hərfən: “bir neçə dəfə suya girmək və sahilə çıxmaq”); *day пхса.р ни: тралан* “üç dəfə bazara getmək” [qısa bir müddət ərzində, bir-birinin ardınca] (hərfən: “getmək bazar üç dövriyyə”); *ва:ч сру:в Тэл ха:л чреин тралан'ой смен* “qurudulmaq üçün sərilmiş düyünü qarışdırmaq (və) hamarlamaq” (hərfən: “qarışdırmaq düyü məruz qalmaq-günəş-və ya-külək çoxlu dövriyyə etmək hamar”); - *day кха:нг чхвенг* “sola”-*day кха:нг ста:м* “sağa”, *day кха:нг мухх* “irəliyə” - *day кха:нг крой* “geriyə” tipli antonimik zərflilər (8, s.225); *На:нг чиес day кха:нг чхвенг day кха:нг ста:м би:брах ма:н мануса сри: прус Теур day Теур мак dzтса: чреин* “uşaqlar gah sola, gah sağa çəkildilər, çünki hər iki tərəfə çoxlu kişi və qadın gedib gəlirdi” (hərfən: “körpə çəkilmək getmək tərəf sol getmək tərəf sağ çünki var insan qadın kişi gəzmək getmək gəlmək bağlama çox”); - istiqamətlənmiş hərəkət feillərinin antonimik cütündən əmələ gələn hərəkət feilləri - *чень* “girmək” və *чу:л* “çıxmaq”, *чух* “enmək” və - *леинг* “qalxmaq”, *day* “getmək” və *мак* “gəlmək”: *кхньеум Теур day Теур мак тэ рак мин гхеинъ канлэнг Тэл кхньум тру: вка.р* - “Mən ora-bura getdim, amma [mağazada] lazım olan şöbəni tapmadım” (hərfən: “mən gəzmək getmək gəzmək gəlmək lakin axtarmaq görməmək yer hansı mən lazımdır”); - *бень муай тхнгай* “bütün gün”, *мин чех асмин чех хеуй* “ardı-arası kəsilmədən”, “fasiləsiz” tipli zərflilərlə birləşən hərəkət feilləri: *кхсэлуас de:ралекх Леинг чух Леинг чух мин чех ас'мин чех хеуй*. “Teleqraf məftilləri fasiləsiz olaraq aşağı-yuxarı yırğalanırdı” (hərfən: “Məftil teleqraf qalxmaq enmək bilməmək çəkilmək bilməmək artıq”); - *та:мнг* “başlamaq”, *ча:м* “gözləmək” tipli hərəkət felləri ilə birləşən fazalı fellər “davam etmək” mənasında: *су:бхи та:инг чра:н донг ой сукха:йол руач на:нг чра:н ой су:р а:н дуат* “Sophi yelləncəkdə Sokhanı yelləməyə başladı, sonra isə Soranı da yellədi” (hərfən: “Sophi başlamaq itələmək yelləncək vermək Sokha sonra qız itələmək vermək Soran həm də”),

Vyetnam dilində kontekstdən asılı olaraq multiplikativ və ya semelfaktiv mənaya malik olan birhecalı və ikihecalı hədsiz feillər qrupu mövcuddur (3, s.228-236): *con chō² nhin³ tōi⁴ vāy⁵ duōi⁶ rōi¹ lai⁸ nhār⁹ māt¹⁰* “İt^{1,2} mən⁴ şördi³, quyruğunu⁶ buladı⁵, yenidən^{7,8} gözlərini¹⁰ yumdu⁹”; *con chō~nhin³ tōi bāt⁵ dāu vāy duōi* “İt^{1,2} mən⁴ gördü³ (və) başladı^{5,6} quyruğunu⁸ bulamağa⁷”. Bu feillər reduplikasiya edilə bilər. Reduplikasiya zamanı onlar yalnız multiplikativ mənə ifadə edirlər: *nō¹ cuōi² hi³ hī⁴ gāt⁵ gāt⁶ dāu¹* “O¹ güldü^{2,3,4} (və) başını¹ razılıqla tərptdi^{5,6}”.

İkihecalı feillər **AABB** (**A**-birinci heca, **B**-ikinci heca) modeli üzrə reduplikasiya edilir: *khū me¹ ve³ chū⁴ be⁵ nhāy⁶ nhōt*. *Nō¹ nhāy nhay nhōt nhōt māi*. “Körpə uşaq ’anası qayıtdıqda (sevincindən) atılıb düşdü^{6,7}. O¹ xeyli müddət⁶ atılıb düşdü^{2,3,4}”.

Ani, bir-birinə əks, eləcə də bir-biri ilə əlaqəli duplikativ hərəkətlər bildiren iki bir hecalı feillərin reduplikasiyası da bu model üzrə formalaşır: *düng ngōi* “durmaq, oturmaq” — > *düng düng ngōi ngōi* “oturub durmaq”: *anh¹ āy² düng düng⁴ ngōi⁵ ngōi⁶ khōng¹ yen⁸ suot⁹ dem¹⁰* “O, bütün gecə boyu özünə rahatlıq tapmırdı” (hərəkət: o^{1,2} gah qalxırdı^{3,4}, gah yenidən otururdu^{5,6}, narahat olurdu^{7,8} bütün⁹ gecə^{10,5}). Bu model üzrə reduplikasiya edilməyən bir sıra ikihecalı feillər də düzəlir: *lāp loāng* “parıldamaq, bərq vurmaq”, *ēāp būng* “gah alışmaq, gah sönmək”, *bāp benh* “yırğalanmaq (üzən əşya haqqında)”; *thūven bāp² benh³ tren⁴ sōng⁵* “Qayıq¹ çayda^{5,4} yırğalanırdı^{2,3}; *kim¹ cuong² lāp³ lānh⁴* “Brilyant^{1,2} bərq vurur^{3,4}”. Feillərin reduplikasiyası köməkçi elementlərin istifadə edilməsi ilə mürəkkəbləşə bilər. Onlara feillərin əks mənalı cütlüklərini nümunə göstərmək olar: *di* “getmək”, *lai* “gəlmək”, *ra* “çıxmaq”, *vāo* “girmək”, *lāy* “götürmək”, *de* “qoymaq”. Reduplikasiya modelini belə təsvir etmək olar: VV_{eil1} VV_{eil2}. Bu halda o müxtəlif semantikalı feillərin böyük qisminə tətbiq edilir və intensiv və/və ya sürətli multiplikativ hərəkət bildirir. Ən çox “getmək-gəlmək” cütü işlənir: *minn chay² di³ chay⁴ laf om⁶ nhung buom lūa⁹* “Min¹ ora və geriyə gedib gəlirdi ”; *giang di giang lai ma vān chua hieu* “İzah edirdi^{1,2}, izah edirdi^{3,4}, lakin (o) onsuz da⁶ başa düşmürdü^{7,8}”.

Yuxarıda göstərdiyimiz köməkçi feillərin antonimik cütlərinin iştirakı ilə çoxluğun ifadə edilməsi üçün daha bir sintaktik model qurula bilər - V₁ V_{eil} V₂ V_{eil2}, (burada V₁ və V₂-müstəqil mənaya malik antonimik feillər, çox hallarda isə bir prosesin iki tərəfidir). Məsələn: *mua* “almaq”, *ban* “satmaq” —> *mua ban* “ticarətlə məşğul olmaq”: *cū¹ a¹ hāng² lai³ mua⁴ vāo Bān ra¹ sach² cū⁹* “Mağaza yenidən köhnə kitab ticarəti ilə məşğuldür”.

Eve dilində fasiləli, “pulsasiya edən” və ya bölünən hərəkət bildiren feillərin bəzilərinin duplikativ forması vardır: *kpe kpe* “öskürmək”, *kaka* “dağılmaq, səpələnmək”. Lakin reduplikasiya məhz onların xarakterik əlaməti deyildir, çünki o, müxtəlif mənalara uyğunlaşa bilər, keyfiyyət bildiren feillər üçün isə xüsusilə tipikdir: *koko* “hündür olmaq”, *lolo* “böyük olmaq” və s. (4, s.124). Bu dildə feil özünün progressiv formasında multiplikativ mənə bildirir: *Gawo le didim* “Zənglər çalınır”, *Ele dzodzom* “O tullanıb düşür”, *Ele asi vuvum* “O, əlini yelləyirdi”, *Ele kpekpem* “O öskürür”, *Avu le wowom* “İt hürür”, *Ele hu dem* “O [qadın] hıçqırırdı”, *Ele ta dem* “O tüpürür”. Son iki nümunə göstərir ki, reduplikativ formalı feillər bu mənada qeyri-reduplikativ feillərdən fərqlənmirlər.

Yuxarıda göstərilənləri ümumiləşdirərək bu nəticəyə gəlmək olar ki:

– Situasiyalar çoxluğu söyləmədə reallaşan funksional-semantik kateqoriyadır və onun xüsusi mənalardan biri olan multiplikativ tipini ifadə etmək üçün dilin leksik-qrammatik vasitələrindən istifadə edilir.

– Situasiyalar çoxluğu dildə funksional-semantik kateqoriyada birləşir. Bu zaman kəmiyyət bildiren ifadələrin inteqrasiyası funksional, semantik və qrammatik əsasda reallaşır.

– Situasiyalar çoxluğunun semantikasının ifadəsində dil sisteminin müxtəlif səviyyəli vahidləri iştirak edir.

– Situasiyalar çoxluğunun leksik, qrammatik və sintaktik mənaları eyni bir anlayış kateqoriyasını xarakterizə etsə də, müxtəlif semantik statusa malikdir. Bu, funksional-semantik

sahənin üç modifikasiyasının – hər biri müstəqil struktura malik olan və daim qarşılıqlı mürəkkəb əlaqədə olan leksik, qrammatik, sintaktik modifikasiyalarının olmasını şərtləndirir.

Ədəbiyyat

1. Агус Салим. Выражение множественности действий в индонезийском языке. - Типология итеративных конструкций. -Л., 1989, с.214-223.
2. Аристотель. Избранные сочинения. -М., 1975, т.1, с.164.
3. Быстров И.С., Станкевич Н.В. Мультипликатив, дистрибутив и итератив во вьетнамском языке. -Л.1989, с.228-236.
4. Вестерман Д. Словообразование в языке эве. -Африканское языкознание. Сборник статей. -М., 1963, с.114-133.
5. Зубкова Л.Г. Чередование фонем в повторах и фонологическая система индонезийского языка. - Языки Юго-Восточной Азии. Проблемы повторов. -М., 1980, с.99-117.
6. Маслов Ю.С. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии. - Вопросы общего языкознания. -Л., 1965, с.53-80.
7. Маслов Ю.С. К основаниям сопоставительной аспектологии. - Вопросы сопоставительной аспектологии. -Л., 1978, с.4-44.
8. Спатарь Н.М. Выражение множественности действий в кхмерском языке. -Л.,1989, с.224-228.
9. Храковский В.С. Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация. -Л., 1989, с.5-53.
10. Яковлев В.Н. Многоактность как способ глагольного действия. - Филологические науки. -М., 1975, №3, с.97-105.

Г.Б.Алыева

Выражение мультипликативного типа множества ситуаций в языке

Резюме

Множество ситуаций изучается в рамках функционально-семантической категории в языке. В это время осуществляется интеграция языковых выражений, характеризующих количество на функциональной, семантической и грамматической основе. В выражении семантики множественности ситуаций участвуют разноуровневые единицы языковой системы. Хотя лексические, грамматические и синтаксические значения множественности ситуаций характеризуют категорию одного и того же понятия, они имеют различный семантический статус. Это обусловлено наличием трех модификаций функционально-семантического поля – лексической, грамматической и синтаксической модификаций, каждая из которых имеет самостоятельную структуру и постоянно находится в противоположном сложном отношении. Хотя непосредственно объектом исследования выбрана множественность ситуаций, выражающихся в предложении, предметом специального теоретического анализа является мультипликативный семантический тип множественности ситуаций. Определена классификация, включающая множественность трех типов ситуаций - мультипликативный, дистрибутивный и итерационный. Множественность действий и соответственно, множественность ситуаций маркируются различными грамматическими, словообразовательными, лексическими и контекстуальными способами, включающими в себя функционально-семантическое поле множественности в предложении, причем эти способы употребляются в концентрированном виде больше, чем по отдельности. В основном, помимо передачи числового или количественного значения, они имеют возможность передавать широкий спектр коннотативных значений. Это было обусловлено тем «уникальным» местом, которое в большей степени занимает категория множественности в соотношении с категорией единства в жизни человека и его познавательной деятельности. Результаты этой исследовательской работы могут поспособствовать в дальнейшем развитии функционально-семантических категорий, исследовании межуровневых отношений, могут стать базой для конфронтационных исследований разных языков, поскольку сходные понятия семантически

выражаются не только совпадающими словами и конструкциями в разных языках, но и с языковыми способами, принадлежащими разным языковым уровням.

G.B.Aliyeva

Expression of the multiplicative type of plurality of situations in a language

Summary

The plurality of situations is studied within the frame of the functional-semantic category in a language. In this time, the integration of expressions apprising the quality is realised on the functional, semantic and grammatical base. The different levelled units of the language system participate in the expression of semantics of the plurality of situations. Though the lexical, grammatical and syntactic meanings of the plurality of situations characterize the category of the same notion, they have different semantic status. It is conditioned the existing of three modifications of functional-semantic field – lexical, grammatical and syntactic modifications having the independent structure each of them and being opposite complicated relation constantly. Though the plurality of situations expressing in sentence has been chosen as the object of research directly, the subject of special theoretical analysis is the multiplicative semantic type multiplicity of situations. The classification including the plurality of three typed situations – multiplicative, distributive and iterative situations is defined here. The multiplicity of actions and accordingly the multiplicity of situations are signed with different grammatical, derivational, lexical and contextual methods including to the functional-semantic field of multiplicity in sentence, and these methods are used in the concentrated form more than using separately. Mainly, in addition to deliver the numeral or quantitative meaning, they have the opportunity to deliver the large range of connotative meanings. It was conditioned with the unique place which the category of multiplicity being in correlation with the category of unity more is placed in the human life and its activity of cognition. The results of this research work can help the future development of the functional-semantic categories, the research of the interlevel relations, can be base for the confrontative research of different languages, because the similar notions are expressed not only with the overlapping words and constructions semantically in different languages, but also with the language methods belonging to different levels of language.

Rəyçi: filol.e.d., prof. H.Zərbəliyev

Redaksiyaya daxil olub: 08.09.2022